

K P R O B L E M A T I C E
I N D I V I D U Á L N Í A K O L E K T I V N Í
T E A T R O L O G I C K É P R Á C E

R e f e r á t :

FRANTIŠEK ČERNÝ:

Týmový teatrologický výzkum

Z mnoha témat, která nabízí tato konference, jsem si po zralé úvaze vybral téma "týmová výzkumná práce", protože je to jednak problém velmi důležitý, pro naše jednání přímo výchozí, jednak mám s týmovou prací jako hlavní redaktor Dějin českého divadla mnohaleté zkušenosti.

Individuální výzkum dějin divadla, který se dnes udržuje především na vysokých školách, zajisté má - a vždy bude mít - své oprávnění. Pracovní výsledky minulých let, například práce Karla Martínka o sovětském divadle, Svejkovského studie o starém českém divadle, Císařova kniha Život jevišti, trilogie Knapova, připravovaná kniha Ljuby Klosové Kolárové i práce jiné, oprávněnost individuálního výzkumu dokládají.

Avšak sama složitost divadelního umění, předmět výzkumu, vede dnes badatele stále větší měrou k hledání tvořivých kontaktů s jinými odborníky. V některých případech sdružují se k zvládnutí složitého problému dva i více odborníků. Tak na-

příklad knihu *Tvůrčí cesta* J.K. Tyla napsal Mojmír Otruba a Miroslav Kačer, přičemž Kačer se soustředil k zralým Tylovým letům, v nichž dominoval zájem o divadlo, a Otruba se věnoval Tylovu dílu z let, v nichž měl Tyl silné aspirace literární. Touha i potřeba vyslovit se k zanedbávané problematice české divadelní avantgardy vedla Milana Úbsta a Adolfa Scherla k napsání knihy *K dějinám české divadelní avantgardy*, v níž první pojednal o Honklovi v letech dvacátých a druhý o Burianovi v letech třicátých.

Ve světové teatrologii však ubývá velkých syntetických historiografických děl, zejména dějin světového divadla a dějin národních kultur, napsaných jediným autorem. Ukazuje se totiž, že ani sebovětší a sobepilnější historiografický talent není již s to kvalitně tento úkol zvládnout. Ostatně ani velké individuální práce tohoto druhu by často nevznikly, kdyby jejich autoři neměli k dispozici poměrně značný štáb pomocných pracovníků a kdyby neměli možnost - zejména na vysoké škole - plánovitě přidělovat určitá disertační a jiná monografická témata, která dosud buď vůbec nebo dostatečně nebyla zpracována a která bylo třeba z hlediska velké syntézy zvládnout.

Doba smělých individuálních výzkumných akcí v oblasti dějin divadla se podle mého názoru uzavírá. Na postupu je naopak týmová práce, a to nejen v teatrologii. V našich zemích a v našem oboru jakýmsi prologem k ní byly už v roce 1895 Příspěvky k dějinám českého divadla redigované Janem Ladeckým, později *Ottáv divadelní slovník*, jehož duší byl především Karel Engelmüller a Karel Kamínek, dále pak pětisvazkové *Dějiny Národního divadla z období prvorepublikánského a okupač-*

ní České umění dramatické redigované Götzem, Tetauerem, Hutterem a Chalabalou. Po druhé světové válce kladl na vysokých školách základy ke kolektivnímu výzkumu divadla v Praze na filosofické fakultě University Karlovy Jan Mukařovský a v Brně na Masarykově universitě Frank Wollman.

Význam kolektivní práce ve společenských vědách vystoupil zplna v našich zemích po roce 1945. Myslím, že příčiny tohoto zájmu netkví pouze v tom, že na prahu nové společenské etapy bylo nejednou žádáno, aby rychle vznikly syntetické historiografické práce. Toto vysvětlení nedostačuje prostě proto, že i v jiných zemích, například v Rakousku, podobné snahy po kolektivním výzkumu divadla existují. Není také možné, jak napsal zrovna v září 1968 v revui Divadlo Jan Císař, považovat týmovou práci za produkt dogmatického velikášství, protože o takovou teatrologickou práci se usilovalo už přece i v dobách liberálního demokratismu, ba i dříve, a jak už jsem řekl, usiluje se o ni - třeba ne vždy s úspěchem - i v těch zemích, které socialistickým dogmatismem v první polovině padesátých let neprošly, například v Anglii.

Tak jako v ostatních společenských vědách dochází i v teatrologii k pokusům o týmovou práci tehdy, když úkol, který je z nějakých důvodů třeba zvládnout, je nad síly jedince. Potřeba sdružovat síly je právě v teatrologii snad dokonce o něco větší než například v muzikologii nebo v dějinách umění, a to ze dvou podstatných důvodů. První příčinou je neobyčejná složitost divadelní kultury kterékoli doby i složitost jednotlivých divadelních jevů. Lze si opravdu těžko představit, že by dnes někdo měl odborné předpoklady a také dostatek síly k původnímu výzkumu například starého čes-

kého divadla, jehož prologem jsou divadelní prvky v obřadech a zvycích slovanského etnika od poloviny prvního tisíciletí a epilogem divadlo 18. století. Druhou příčinou, proč dochází k sdružování sil při řešení velkých výkonných úkolů právě v teatrologii, je, že studium zaniklé divadelní kultury je neobyčejně obtížné. Je skutečně nad síly jedinca opatřit si a zhodnotit informace z velkého časového úseku, které po zaniklém divadle zůstaly, a bude to vždy úkol těžký, i se bude stav archivních a muzejních fondů našich i cizích na zcela moderní úrovni.

K týmové práci vedou však i požadavky společnosti, které vědec nemusí vždy respektovat, ale nesmí je také ignorovat. Společnost žádá určité práce a nechce z nějakých důvodů čekat neúněrně dlouho. Uvedme příklad nad jiné průkazný. O české divadelní dějiny se vedl - neúspěšně - zápas již od konce 18. století. Mohl bych zde připomínat řadu výsev z různých dob, aby takové dílo bylo napsáno, spolu s dobovou argumentací, proč je třeba je napsat. Víme také dobře, jak i my, kdož jsme akademické Dějiny českého divadla připravovali, jsme se stále více ocetali v tlaku veřejnosti divadelní i nedivadelní, které se zdálo, že už by tu měly být, protože by jich bylo třeba.

Jsou však zcela zřejmé ještě i jiné, subtilnější příčiny, které vedou k týmové práci, přinášející výsledek nice na rychle, ale přece jen dříve než práce individuální. Zdá se mi například, že lidé moderní doby jsou realističtější než naši předchůdci, nemají chuť ani trpělivost stavět si cíle "donekonečna", vědí až příliš dobře, že život může být velice krátký, že může být násilně zkrácen brzo a nečekaně.

Roste i náročnost konzumenta na vědecké dílo, výzkum je podroben kontrolě daleko intenzivněji než v minulosti, a to nejen v autorově vlasti, ale i v zahraničí, stoupá riziko. Nemá chuť vstupovat do výzkumu, o kterém nejsem přesvědčen, že jej mohu dokonale po všech stránkách zvládnout.

Týmová práce se rozvíjí ve vědeckém výzkumu všeho druhu. Kdybychom se jí chtěli bránit, kdybychom ji chtěli popírat, počínali bychom si asi jako naši předkové, kteří kvůli koňce nenáviděli vlak.

Kolektivní práce se může - právě tak jako individuální práce - vydařit nebo naopak nevydařit. Ale to ještě není důvod, abychom proti ní vystupovali.

To, že se nová situace chápě, ukazuje i poměrně značný počet týmových prací na úseku společenskovědném, které dnes jsou v Československu zpracovávány. Dokončují se Dějiny české literatury, připravují se Dějiny české hudební kultury a Dějiny českého výtvarného umění, právě nedávno byla začata týmová práce na Dějinách českého filmu. Kolektivní prací vzniká Československá vlastivěda. Pokud jde o divadlo, začaly vycházet Kapitoly z dějin slovenského divadla a Dějiny českého divadla. Je-li moje informace správná, pomyslí se na kolektivní dílo o divadle na Moravě a Slezsku. Uvažuje se též o Dějinách Národního divadla. Na katedře dějin a teorie divadla filosofické fakulty University Karlovy se začalo uvažovat o Dějinách světového divadla. Tamtéž se pomyslí i na týmovou práci o teorii divadla. V zahraničí v tuto dobu připravují kolektivní dějiny své národní divadelní kultury - řešení jsou ovšem různá - Angličané, Rumuni, Rakušané a další. Rusové vydávají již léta kolektivní práci Istorija zspadnojevropejsko-go teatre.

Týmové práce historiografické, které v oboru divadla vyšly, vycházejí nebo se připravují, jsou práce různého charakteru. Představy o kolektivitě, koncepcie týmové práce, metoda jsou různé. Ve starších dobách, a někdy i dnes, spokojují se autoři a redaktori tím, že spojí jednotlivé stati na způsob sborníku bez hlubšího úsilí sjednocovacího. Tak je tomu i v Kapitolách z dějin slovenského divadla, díl první, z roku 1967. Rakušané tvoří obraz svých divadelních dějin také tímto způsobem.

Vyšším typem kolektivní práce výzkumné je týmová práce, jejíž ctižádostí je vytvořit práci několika jedinců - za vedení redaktora nebo redaktorů - pokud možno jednotlý organismus. Od takové týmové práce se žádá, aby měla na vyšší rovině všechny přednosti vynikajících individuálních děl. Na prvním místě by měla mít skutečně jednotnou koncepci. Nelze tvrdit, že takto koncipovanou týmovou práci se zatím podařilo ve společenských vědách jako celku naplno realizovat. Jsme na začátku. Myslím si však, že cílem by měla být takováto představa o týmové práci. Nemělo by nám jít o mechanický součet jednotlivých autorských přínosů, byť sebelepších, ale o nový jednotný organismus, vzniklý prací autorů a samozřejmě také redaktora nebo redaktorů.

Autoři kolektivního teatrologického díla by se v zásadě neměli omezovat pouze na problém, jehož zpracováním jsou pro své odborné kvality pověřeni, ale měli by mít od počátku zájem o celek a podíl na něm. Měli by se podle mého názoru podílet na rozpracovávání koncepce, metodologie, periodizace, kompozice, stylu i osnovných závěrů celku.

Protože by mi mohlo být špatně rozuměno, dodávám ihned,

že už před započatím práce musí být pochopitelně ze strany vedoucího kolektivu určitá představa o koncepci, metodologii, periodizaci atd., protože na ní závisí výběr autorů a samozřejmě i souhlas autorů k spolupráci. Ne každý autor je ochoten přijmout spolupráci na díle určité koncepce, metodologie atd. Tato výchozí představa musí však být tvořivě propracována, a je-li třeba, i zásadně v průběhu práce korigována a pozměněna výzkumem jednotlivých badatelů-autorů. Jako redaktor Dějin českého divadla jsem si zvlášť vážil právě těch autorů, kteří měli zájem o celek, ne pouze o svoji kapitolu.

Úspěch kolektivní práce záleží především na tom, zda se podaří v duchu výchozích zásad shromáždit kvalitní odborníky pro řešení úkolu. Zkušenost učí, že týmu prospívá, je-li sestaven z lidí světonázorově a metodologicky si blízkých, tj. zpravidla na generační základně. Při přípravě Dějin českého divadla učinili jsme však dobré zkušenosti i s autory z generace mladší a hlavně starší, například s Jaroslavem Bartošem a Janem Malíkem, kteří výborně znají svoji věc a projevíli snahu se sblížit s výchozí koncepcí a metodologií spisu. Dobré také je, není-li autorský tým příliš veliký, protože jinak sjednocovací proces je zvlášť obtížný.

To, že týmový výzkum přináší objektivní výsledky z hlediska společnosti a umění, zdůraznil jsem již několikrát. Má však i pro autora velké výhody. Autor kontaktem s ostatními odborníky velmi získává pro svoji vlastní odbornou práci. Tvořivé diskuse o celku dovolují mu pronikavěji vidět předmět jeho studijního zájmu. Diskuse mohou být pro něho i přínosem metodologickým. Při spolupráci se zpravidla i rozšiřuje jeho materiálová základna, zásluhou redaktorů a ostatních autorů.

Kolektivní práce má pro autora také řadu nevýhod. Tak jako herec v moderním divadle je ve svých právech omezen ve srovnání s hercem - protagonistou 19. století, tak určitému omezení se nevyhne ani autor kolektivního díla. Spory, které při práci na díle vznikají například v otázce koncepce, periodizace, rozsahu i jednotlivých závěrů, je možné nejen vyhrát, ale i - prohrát. Může nastat i situace, kdy autor nemůže - z odborných důvodů - nadále v kolektivu setrvat.

Pro autora je nevýhodné i to, že týmová práce, která od něho vyžaduje víc než jen autorské zpracování určitého problému, je honorována stejně jako individuální výzkum.

Svým způsobem kolektivní práce nesporně znamená určité sebeomezení autora v zájmu celku, k němuž se autor rozhodne rád nebo teprve po určitém čase. (A někdy, jak jsem řekl, na určité omezení přistoupit nemůže.) V této souvislosti je třeba upozornit na napětí, které prostupuje každou týmovou práci, totiž napětí mezi redaktorem a redaktory na straně jedné, kteří mají na mysli celek a mají větší či menší tendence unifikáční, a autorem, který má vždy především na mysli část, kterou má autorsky zpracovat, a který se touží maximálně uplatnit. Tak je tomu i v případě, kdy jde o autora, který skutečně projevuje o celek zájem a podílí se na jeho formaci. Jak toto napětí překonávat, nelze paušálně říci. V zásadě se však domnívám, že redaktoři by neměli v unifikačním úsilí jít tak daleko, až by zmizela individualita autora, která se přirozeně projevuje ne pouze v konkrétních záměrech výzkumu, ale i v metodologii, kompozici a slohu. V žádném případě nelze tisknout nic, co by autor neautorizoval.

Týmová práce má také z hlediska celku některé nevýhody.

Autorský kolektiv není nikdy stejnorodý, i když je názorově a metodologicky sjednocen. V průběhu práce může dojít z různých důvodů k značným zpožděním u některého autora nebo autorů, která zdrží práci ostatních členů týmu třeba i na velmi dlouhou dobu. Někdy z badatelského kolektivu v průběhu práce - opět z nejrůznějších příčin - autor vystoupí nebo je vyměněn. A stává se, že práci naruší i úmrtí. Smrt dr. Melicharčíka měla za následek, že z prvního dílu Kapitol z dějin slovenského divadla vypadlo vůbec to nejpodstatnější, co bylo v slovenské řeči v divadle před rokem 1800 vytvořeno: lidové divadlo.

Týmová práce vyššího stupně vyžaduje kvalitní řízení, které by soustavně vedlo autorský štáb a další spolupracovníky k dosažení společných představ o výsledku.

Protože jsem přesvědčen, že kolektivní výzkum divadelních dějin se bude rozšiřovat, považuji za vhodné na závěr svého referátu zveřejnit postup práce, který jsme zvolili na Dějinách českého divadla.

Nejprve jsme si udělali kritický přehled dosavadních pokusů o syntetický obraz českého divadla a vytvořili si východzí představu o díle. V druhé fázi jsme získali autory a sestavili pracovní kolektivy, které se scházely zprvu i několikrát ročně. Redaktory týmů byli interní pracovníci Kabinetu pro studium českého divadla, protože od externího pracovníka bychom těžko mohli tak časově náročnou činnost vyžadovat. Obsahem prvních schůzek byla diskuse o cílech spisu a vymezování individuálních úkolů. Autoři se soustředili k materiálovému výzkumu. Prvním autorským cílem byly teze, které byly zveřejněny v revui Česká literatura. Dalšími etapami byla pří-

prava pěti verzí textu a obrazové části, které jsme vždy prodiskutovali a zredigovali. Verze čtvrtá byla určena k recenzi. Vydána byla verze pátá. Doba mezi první schůzkou a první verzí byla při prvním a druhém svazku zbytečně dlouhá.

Snažil jsem se ukázat, že týmový výzkum dějin divadla v některých případech, tam, kde jde o úkoly, které jsou nad síly jedince, je zcela nezbytný, tak jako je nezbytný v jiných moderních vědách. Nechtěl bych však vzbudit dojem, že jsem proti výzkumu individuálnímu. Jsem hluboce přesvědčen, že pro kvalitu těchto velkých děl, a tím spíše pro náš osobní odborný růst, je nutné, abychom střídali týmovou práci s prací individuální. Moderní věda, a tedy i teatrologie, musí počítat s oběma typy. Odborník, který jeden z obou typů zavrhuje, si nepočíná moudře.

D i s k u s e :

ARTUR ZÁVODSKÝ:

Myslím, že profesor Černý ukázal správně a zřetelně výhody kolektivní divadelněvědné práce, a já bych chtěl přičlenit jen poznámku k úkolům české divadelní vědy, které si přímo vynucují kolektivní spolupráci většího počtu teatrologů.

Dějiny českého divadla jsou do značné míry hotovy už v rukopise a jejich vydávání je zaručeno. V této chvíli vystává však před českými teatrology jeden veliký a naléhavý úkol - vydání divadelního slovníku. To není samozřejmě úkol nový, pracovníci Kabinetu tento úkol dávno sledují a k jeho